

דתישכונת

בס"ד

פרשת ויגש, תשע"ז, מספר 1202

עשרה בטבת - יום הקדיש הכללי

שלמה שפר

כולו, ומן הראוי שכל אחד ידליק בליל זה, אור לעשרה בטבת, נר נשמה בביתו, ומי שאין הוריו בחיים ישתתף באמירת קדיש בצבור... אחרי קריאת התורה בתפלת שחרית תיאמר בכל בתי הכנסיות ובתי המדרשות תפלת האזכרה המיוחדת שנערכה על ידינו בשעת השואה.²

כמה נקודות עולות מדברים אלו.

א. הרבנות לא קבעה את התאריך בהתייחס לאירוע מסוים שהיה בשואה, אלא הוסיפה את הזיכרון לתענית ציבור ששורשה במאורע שקרה בזמן בית המקדש הראשון, שבו באה ירושלים במצור ע"י צבאו של נבוכדנצר מלך בבל. ב. הזיכרון בא לידי ביטוי בתפילות בבית הכנסת ובהלכות העוסקות בהתייחסות לנרצחים, תוך כדי התמקדות באמירת הקדיש. ג. בעניין הקדיש מועלות שתי נקודות. האחת שיום זה נחשב כיום המיתה גם לעניין הקדיש, לכל מי שלא נודע יום מותו. בנוסף לכך, גם מי שאינו קרוב אל אחד מהנרצחים ראוי לו להשתתף באמירת הקדיש ביום זה, אם הוריו אינם בחיים.

ההימנעות מקביעת יום זיכרון מיוחד לשואה קשורה להתנגדות שהייתה לגדולי הדור לאפשרות כזו. החזון איש, שהיה בתקופה זו הסמכות התורנית החשובה ביותר, קבע בצורה ברורה:

כן קביעת תענית לדורות הוא בכלל מצוה מדרבנן, ומה שיש בידינו הוא מזמן שהיתה עדיין נבואה, ואיך נעזי פנינו דור שטוב לו השתיקה – להרהר כזאת לקבוע דברים לדורות, והרי ההצעה הזאת מעידה עלינו כמתכחשים בכל חטאתנו ושפלנו, בזמן שאנו מלוכלכים בעוונותינו ובפשעינו, דלים וריקים מן התורה וערומים ממצוות. אל נא נעבור לגדולות ממנו, נחפשה דרכינו ונשובה, וזוהי

בראשית ימיה של המדינה, בשנת תשי"א, קבעה כנסת ישראל את יום כ"ז בניסן כיום הזיכרון לשואה ולגבורה. שנים אחדות קודם לכן, בשנת תש"ט, קבעה הרבנות הראשית לישראל בנשיאותם של הרבנים הראשיים, הרב יצחק אייזיק הלוי הרצוג והרב בן ציון מאיר חי עוזיאל, את יום עשרה בטבת כיום זיכרון והתייחסות עם נרצחי השואה.¹

אם כ"ז בניסן מתאפיין בטקסים ועצרות בכל מקום ומקום ברחבי המדינה וזוכה להתייחסות ע"י רוב הציבור במדינה, הרי עשרה בטבת מצוין בעיקר בבתי הכנסת, בזמן התפילות, ומעט במוסדות חינוך דתיים.

בשנת תשט"ז פרסמה הרבנות הראשית חוברת המתייחסת לסדר היום והתפילות ביום זה, וכך נאמר בה:

יום העשירי בטבת נקבע על ידינו בזמנו, לשעה ולדורות, ליום השנה לקהלות הקודש, אנשים נשים וטף, שנספו בהמוניהם באכזריות חימה בידיה הטמאות של המפלצת הנאצית באירופה, ועשן הכבשנות, שבהם עלו על המוקד, כסה עליהם ועל יום פקודתם.

לאלה מיליוני החללים, שאין סמוכים לקביעת יום מותם – קדוש יום זה לזכרם ולעילוי נשמותיהם הזכות והטהורות, דינו של יום זה, יום העשירי בטבת, לבניהם ולקרוביהם, כדינו של יום המיתה לאמירת קדיש, ללמוד משניות ולהדליק נר נשמה.

ולכל יהודי באשר הוא שם, קדוש היום הזה לזכר רבבות בתי האבות והמשפחות שנשמדו כליל, ללא השאיר שריד ופליט, וגואלם הוא בית ישראל

* הרב שלמה שפר, רב הקמפוס באוניברסיטת בר-אילן.

המאמר נכתב לזכר סבי וסבתי, דודי ודודותיי הקדושים והטהורים שנרצחו בשואה, ואין ידוע במדויק יום מותם של חלקם.

¹ על הוויכוח בכנסת על שני ימים אלו, ראו אצל רוני שטאובר, "הויכוח בשנות החמישים בין הציונות הדתית לבין השמאל הציוני על מעמד יום הזיכרון לשואה", בתוך: אניטה שפירא (עורכת), מדינה בדרך, מרכז זלמן שזר, ירושלים תשס"א, עמ' 189-203.

² הדברים הובאו ע"י הרב יששכר יעקבסון, נתיב בינה, כרך ג, תל-אביב תשל"ג, עמ' 498.

המוסיקה של ווגנר, על השתלטנות של ביסמרק, על התורה של ניטשה, אך וודאי שלא היה ניתן להבחין בכך אז. ואיני יודע אם אפשר לבוא בטענות למי ששמע בזמנו את המוסיקה של ווגנר או שהתפעל מניטשה. אך הלקח מן השואה הוא שאנו יודעים שזה אפשרי! לפני השואה, שום קונסטלציה לא הייתה נראית כמובילה לכך. לא הבחינו בניצנים כי לא ידעו שקיים בכלל אילן כזה. אך אנו שבאים אחרי השואה, אנו יודעים שהגזע הזה קיים – יש אילן כזה; ולאילן יש ניצנים שאנו חייבים להיות מודעים אליהם. עלינו לחדד את המודעות לקשר בין מצור לחורבן. וזה לא דווקא בגלל החשש לשואה שנייה אלא מפני שאם זה מה שיוצא מניצנים – מה רבה חומרתם של הניצנים עצמם. גם באשר לאמירת הקדיש, אנו מוצאים התייחסות חשובה ומעניינת ככל שחולפות השנים. במענה לשאלה על אמירת הקדיש הכללי למי שהוריו בחיים, פותח מ"ר הרב יעקב אריאל, רבה של העיר רמת גן בדברים הבאים:⁶

יום עשרה בטבת נקבע כיום הקדיש הכללי על הנספים בשואה, שרבים מהם לא הותירו אחריהם שם ושארית ואין מי שיאמר אחריהם קדיש. בתקנת הרבנות הראשית נקבע כי הציבור כולו יצטרף לאמירת קדיש יתום, משום שלעניין הקדיש הנספים הם כמת מצווה והכל הם קרוביהם. ואם כן, בשנים האחרונות דומה שיש רפיון גדול בקיום תקנה זו ככתבה וכלשונו, נראה לענ"ד שהצורך בתקנה רק גובר והולך ככל שהשרידים החיים הולכים ופוחתים והשכחה גוברת.

לאחר הבירור ההלכתי הוא מסכם:

לענ"ד, צריך להשפיע ולחזור ולהשפיע על הציבור, שלא ישכח את אשר עשה לנו עמלק של דורנו ולעורר את כולם לומר קדיש. וכך הנהגנו בבית הכנסת שלנו ברמת גן והורינו כן גם לבתי הכנסת האחרים, וב"ה הצלחנו להחדיר את המנהג הראוי הזה. ואדרבה, אמירת הקדיש ע"י כולם ואפילו מי שהוריו בחיים, תלמד את האחרים שכולם יגידו קדיש ביום זה, ולכל הפחות אלו שהוריהם אינם בחיים יישאו קל וחומר בעצמם, ויצטרפו אף הם לאמירת הקדיש. ואני מעיד שאמירת הקדיש הכללי על ידי כל הציבור קורעת את הלב. וכאן המקום להדגיש – אין להשלים עם המציאות שהציבור אינו שומע לתקנת

⁶ שו"ת באהלה של תורה, חלק ה, חלק אורח חיים סימן טו, ניסן תשס"ט.

חובתנו.³

מעניין לציין שטענה ברוח זו עלתה גם בקשר לניסיון לחבר קינות לזכר השואה, ולאומרים יחד עם הקינות שנאמרות בתשעה באב.⁴

מובן אם כן, מדוע הזיכרון הוצמד לתענית קבועה. אך מדוע דווקא עשרה בטבת ולא תענית אחרת? אין בהחלטת הרבנות, כפי שנוסחה אז, תשובה לכך. אולם בחלוף השנים התייחס לכך מ"ר הרב אהרן ליכטנשטיין, ראש ישיבת הר עציון, ונתן לזה הסבר שיש בו לימוד חשוב ויסודי.⁵

הוא הקשה: הרי מכל התעניות על חורבן בית המקדש, עשרה בטבת זו התענית שמבחינת תודעת החורבן היא החלשה ביותר. כשאדם נזכר בתשעה באב – הוא נזכר בשריפת המקדש; בצום גדליה – כיבוי גחלתן של ישראל; שבעה עשר בתמוז – חמישה דברים אירעו בו, ודי בהבקעת העיר ופריצת האויב כדי לחוש בחורבן הקרב. אך בעשרה בטבת רק "סמך מלך בבל על ירושלים... והביאה במצור ובמצוק". ובינתיים, עולם כמנהגו נוהג, ועד לחורבן ממש עוד ארוכה הדרך. תחושת החורבן וההרס בעשרה בטבת היא הקלושה ביותר, בהשוואה לתעניות אחרות.

מצד שני, הצרה האיומה בת זמננו, ולא רק בגלל היותה בת זמננו, אלא גם מפאת היקפה, היא החמורה ביותר שידעה כנסת ישראל אי פעם.

ועם זאת הרב ליכטנשטיין מוצא מכנה משותף בין שתי הצרות:

המסר של עשרה בטבת הוא, שגם באירוע שאינו מרקיע שחקים, לאחר החורבן, עלינו לעשות את הספירה לאחור ולראות שהניצנים של אותן שלהבות, שאחזו במזרח בתשעה באב, הועלו כבר בעשרה בטבת. ככל שאנו בוחנים את ההיסטוריה, אנו למדים שאין להתמקד רק במכה בפטיש, באירוע המסעיר עצמו, אלא לראות את התהליך גם בשלביו המוקדמים. המסר המוסרי מכך הוא חידוד תודעת השתלשלות העבר וראיית הענפים היוצאים מהשורש.

אותו מסר נכון ביחס לשואה, והוא מחייב אותנו לבחון מה היו שורשיה ומה ניתן ללמוד מכך מבחינה מוסרית: במבט לאחור ניתן לשים את האצבע על

³ קובץ אגרות, חלק א, אגרת צז.

⁴ ראו על כך בהרחבה אצל מרדכי מאיר (עורך), "זכור הנאקות ורעש הצעקות" קינות לתשעה באב לזכר השואה, הוצאת אורחות, ירושלים תשס"ד.

⁵ סיכום שיחה שנאמרה בטבת תשמ"ז, ויצאה לאור בדף קשר פרשת וארא גיליון מספר 75. סיכום השיחה לא עבר את ביקורת הרב.

הרבנות הראשית שתוקנה בתקופה שברבנות הראשית כיהנו גדולי התורה שבדור, וגורם להשכיח את השואה. זכור אני בצעירותי כשהתקנה נשמרה באופן מלא, שהמבוגרים אמרו קדיש והצעירים ענו אחריהם אמון. אך הדור הקודם שקרוביו נספו בשואה הולך ועובר מן העולם, וכדי לשמר את רוח התקנה חובה עלינו לפרש אותה ואפילו להוסיף עליה – שכל הציבור כולו יאמר קדיש כאחד. וראוי הוא זכר השואה האיומה שייחקק בלב גם בדרך לא שגרתית זו, כל עוד היא עולה בקנה אחד עם ההלכה.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www.biu.ac.il/JH/Parasha>
כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
 הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: פרופ' יוסף עופר
עורכת לשון: רחל הכהן שיף